

Sukupolvivastuu ja syyllisyys

– diskursseja aikuisten lasten huolenpidosta vanhemmistaan

ILSE ERIKSSON

”Nykyinen keski-ikäinen perhesukupolvi on sukupolvivastuiden osalta ... varsin ongelmallisessa tilanteessa. Se elää usein kaukana vanhemmasta sukupolvesta, erilaisessa kulttuuris-sosiaalisessa maailmassa, ja joutuu tekemään ratkaisuja edelleen vallitsevan perhevastuiden ideaalimallin ja käytäntöä hallitsevan tosiasiamallin välillä.” (Marin 2005, 257) Tällaisessa paineisessa tilanteessa on keskeistä tutkia, millaisen puheen avulla keski-ikäiset rakentavat sukupolvivastuutaan eli miten puhutaan huolenpidosta omista vanhemmista. Nämä puheet määrittävät historiallisessa kontekstissa ja vuorovaikutuksessa kulttuuristen näkemysten kanssa.

Ikääntyviä ihmisiä voidaan tarkastella varsin teknisesti ja luokitella heitä erilaisiin ikävaiheisiin, kuten kolmanteen, neljanteen ja jopa viidenteen ikään (Helin 2003). Kolmatta ikää edustavat eläkkeelle jääneet aktiiviset terveet ihmiset. Neljännessä iässä ihmisen toimintarajoitteiden määrä kasvaa. (Marin 2003, 114, 115; Jyrkämä 2005, 308–311) Viidennessä iässä ollaan täysin toisista ihmisistä riippuvaisia. (Helin 2003). Tekninen suhtautuminen vanhuksiin muuttuu, kun omat vanhemmat siirtyvät neljanteen ja viidenteen ikään. Ensin aikuiset lapset kiinnittävät huomiota vanhempiensa ikääntymiseen, sitten heidän terveyteensä liittyviin ongelmiin ja viime vaiheessa vanhempien avuntarpeeseen ja tähän vastaamiseen. (Cicirelli 2000, 170.)

Samanaikaisesti yksilöllisen hoivatarpeen lisääntymisen kanssa vallitsevat yhteiskunnalliset virtaukset määrittävät hoivavastuun luonnetta. Vuonna 1970 kumottiin lasten lakisääteisestä velvollisuudesta¹ huolehtia vanhemmistaan (Marin 2005, 257, 258). Suomessa 1990-luvun laman jälkeistä vanhuspolitiikkaa leimaa kustannussäästökeskustelu ja sen nimissä ja ohella ns. ”luontaisen hoidon korostaminen”, jossa erityisesti osallistetaan vanhuksia ja heidän omaisensa. Vanhusten

vastuu liittyy myös siihen, että he voivat yksityisesti hankkia itselleen palveluja. Luontaiseen hoitoon liittyy näkemys siitä, että vanhuksia voitaisiin asua omissa kodeissaan mahdollisimman pitkään. (Paasivaara 2004, 5, 7.) Yhteiskunnassa vallitseva taloudellinen diskurssi voi kuitenkin merkitä sitä, että kodissa asumista voidaan ruveta painottamaan korostuneesti taloudellisista eikä inhimillisistä syistä (ks. Saarenheimo 2006, 133).

Aikuisten lasten hoivavastuuta omista vanhemmista eli sukupolvivastuuta (Marin 2005, 257; *filial responsibility*; Gans & Silverstein 2006) voi pitää sukupuolineutraalina velvoitteena ja yhteiskunnallisena normina, vaikkakaan ei lakisääteisellä velvollisuutena Suomessa. Kulttuurinen normi (Finch & Mason 1991, 350–352) määrittää, mikä on aikuisen lapsen vastuullista toimintaa suhteessaan heikkeneviin vanhempiinsa (Cicirelli 1993). Kiintoisa on Elwin-Nowakin (1999, 74) näkökulma, jonka mukaan itsensä vastuullistamiseen liittyy kuvitelma valinnan mahdollisuuksista ja kuvitelma mahdollisuudesta kontrolloida omaa elämää. Kuitenkin kulttuuriin hoivaodotuksiin vastaaminen yksilötasolla vaikuttavat taloudelliset, maantieteelliset ja ajankäytön säätelymahdollisuuksiin liittyvät tekijät (Bengtson & Roberts 1991; Wuest 2001;

Ogg & Renaut 2006). Omaisten vastuuseen suunnitellusta kotihoidosta liittyy ongelmia, erityisesti kun asutaan eri paikkakunnilla tai kun työelämä ei mahdollista omaisten kotihoitoa (Jyrkämä 2005/2007, 312, 313). Ei siis olekaan ensisijaisesti kyse omista valinnanmahdollisuuksista. Syyllisyydentunne on seurausta siitä, että ei kykene vastaamaan kokemuksiinsa velvollisuuksiin muita ihmisiä kohtaan (Elvin-Nowak 1999; Lindsay-Hartz 1984, 689). Syyllisyyden kokemisessa on keskeistä, että ihminen asettaa itsensä vastuuseen tapahtuneesta ja kokee, että hänen olisi pitänyt tehdä toisin (Lindsay-Hartz 1984, 699; Elwin-Nowak 1999, 74).

Tässä artikkelissa en tarkastele syyllisyyttä yksilöpsykologisena ominaisuutena, vaan diskursiivisen psykologian mukaisesti yhteiskunnallisesti ja yksilöllisesti tuotettuna. Hoivaodotuksiin vastaaminen näkyy usein sekä yhteisön odotuksissa että tyttären/pojan² omista määrittelyissä. Kuitenkaan elämän kokonaisrealiteetit eivät ole yhteensopivia kulttuurisen hoivaa koskevan normin kanssa. Erityisen uuvuttavaa on eläminen monien ristiiriitaisten odotusten kanssa, kuten eri omaisten, työelämän ja muiden ihmisten esittämien keskenään kilpailevien vaatimusten ja odotusten kanssa. (Wuest 2001.)

Tämä artikkeli hakee vastauksia siihen, miten erilaisten hoivavaihtoehtojen diskursseissa syyllisyys tuotetaan puheessa ja miten syyllisyyttä puheessa torjutaan.

Aineisto ja menetelmät

Tutkimuksen informantit (7) ja tutkija olivat elämänvaiheessa, jossa omat vanhemmat edellyttävät huolenpitoa tai jossa huolenpitovaihe on jo läpikäyty. Yhden haastattelun molemmat vanhemmat ovat jo kuoolleet, yhdellä molemmat vanhemmat elävät ja asuvat omassa kodissaan, kahden äiti asuu yksin omassa kodissaan ja neljän äiti asuu hoitokodissa. Tutkimukseen osallistui kaksi keski-ikäistä miestä ja viisi keski-ikäistä naista. Heidän koulutustaustansa ovat: tekniikko, diplomiekonomi, maisteri sekä neljä tohtoria. Kuudella haastateltavalla on omia lapsia ja yhdellä ei. Hoivaprosessi asettaa erilaisia vaatimuksia myös sen vuoksi, että osalla haastatelluista vanhemmat/vanhempi asuu lähellä, osalla taas kaukana.

Tavoitteena ei ole selittää hoivaprosessiin vaikuttavia tekijöitä, vaan tavoitteena oli saada mahdollisimman erilaisia informanteja, joiden puhetta sukupolvivastuusta tarkastelen. Tutkimusaineis-

to hankittiin avoimella haastattelulla. Yhteydenoton yhteydessä kerroin seuraavaa: ”Haastattelun tavoitteena on selvittää hoitoprosessia, hoitoprosessin järjestämiseen liittyviä neuvotteluprosesseja ja erilaisten hoivapäätösten tekoon liittyviä prosesseja.” Haastattelut olivat pituudeltaan runsaasta puolesta tunnista noin puoleentoista tuntiin.

Lähestyn aineistoa sekä diskurssianalyttisesti että diskursiivisen psykologian näkökulmasta. Diskurssianalyysi näkyy huolenpitoa koskevien diskurssien eristämisessä ja diskursiivinen psykologia psykologisten teemojen (Edwards 2005, 258) – kuten tässä – syyllisyyden käsittelyssä. Sovellan diskursiivista psykologiaa sen ajatuksen mukaisesti, että puheessa käsitellään psykologisia näkökulmia, vaikka niitä ei välttämättä ole nimetty avoimesti esimerkiksi syyllisyydeksi (ks³. Edwards 2005, 259, 267–270).

Diskurssilla tarkoitan tässä omien vanhempien huolenpitoon liittyvää puhetauttaa, joka määrittää sekä kohdetta että siitä puhujia. Diskurssianalyysin avulla haen sitä, mikä puheessa määrittäytyy luonnolliseksi aikuisten lasten suhteessa omiin vanhempiinsa ja miten tätä suhdetta luonnollistetaan ja oikeutetaan (ks. Jokinen, Juhila & Suoninen 1993, 19–21).

Diskurssit ovat kulttuuri- ja yhteiskuntasidonnaisia. Nykyistä kulttuurista ja historiallista tilannetta luonnehtii se, että myös naiset ovat työssä kodin ulkopuolella ja että vanhemmista huolehtiminen ei ole lainsäädännöllinen velvollisuus, kuten lapsista huolehtiminen. Kuitenkin omista vanhenevista vanhemmista huolehtiminen on keskeinen kulttuurinen normi, jota nykyinen vanhustenhoitokeskustelu vahventaa. Monet erilaiset normitukset määrittävät siis aikuisten lasten suhtautumista omiin vanheneviin vanhempiinsa ja heidän huolenpitoonsa. Edellä esitetynkaltaiset kulttuuriset näkökulmat tuottavat taustaa, johon diskursseissa otetaan kantaa, joko näkemyksiä tukiin tai vastustaan. En kuitenkaan oleta kulttuurisen kontekstin selittävän analyysia, vaan se toimii yleisenä kehyksenä, jonka puitteissa vanhenvien vanhempien hoidosta keskustellaan (ks. Jokinen & Juhila 2006, 61, 62).

Luin aineistoa kokonaisuudessaan moneen kertaan, koska kokonaisuuden ymmärtäminen on olennaista myös yksityiskohtien ymmärtämiseksi. Tämän jälkeen eristin jaksot, joissa esitettiin erilaisia huolenpitoon liittyviä diskursseja⁴. Valitsin tarkasteluun erilaisia hoivaratkaisuja koskevat diskurs-

sit. Näiden hoivaratkaisujen yhteydessä tutkin, miten psykologisia näkökulmia (Edwards 2005), kuten tässä syyllisyyttä, käsitellään diskursseissa ”sosiaalisissa prosesseissa diskursiivisesti rakentuvina ilmiöinä” (Suoninen 2006, 36). Aluksi siis tutkin sitä, millaisia hoitovaihtoehtoja koskevia diskursseja tuotetaan. Näissä diskursseissa luodaan itsestä kuvaa sukupolvivastuuta kantavana toimijana. Diskurssien tuottamisen yhteydessä niitä myös perustellaan. Tähän perusteluun liittyy olennaisena niiden keinojen tarkastelu, joilla syyllisyyttä puheessa torjutaan. Tutkimuksen keskiössä on siis sen selvittäminen, miten erilaisten hoivavaihtoehtojen diskursseissa syyllisyys tuotetaan ja miten syyllisyyttä puheessa torjutaan.

TULOKSET

Seuraavaksi esitän niitä hoitovaihtoehtoihin liittyviä diskursseja, joita sukupolvivastuuseen liitetään. Näiden hoivavaihtoehtojen yhteydessä tarkastelen, miten syyllisyys tulee näkyviin puheessa ja miten sitä torjutaan riippumatta siitä, onko syyllisyys implisiittistä tai julkilausuttua. Puhetapojen tulkinnassa syyllisyydeksi määritelen ne puheen osat, joissa tulee esille koettuja sosiaalisia velvollisuuksia ja odotuksia, joihin ei kyetä omassa toiminnassa vastaamaan eri syistä (Elwin-Nowak 1999; Lindsay-Hartz 1984).

Sovellettu suurperhe-ideaali⁵

Suurperheideaalia kuvaavassa diskurssissa ihanteena nähdään, että voitaisiin hoitaa omia vanhempia lasten omassa kodissa. Tässä suurperhe syntyy vanhempia siirtämällä eikä niin, että nuorempi polvi siirtyy vanhemman polven kotiin. Vanhenevan vanhemman näkökulmasta ero on merkittävä – asutko omassa kodissa, johon lapsi perheineen muuttaa, vai muutatko lapsen kotiin, jolloin vanhuksen valta vähenee. Vanhuksen vallan vähentämisen näkökulman vuoksi kutsun tätä diskurssia *sovelletuksi suurperhemalliksi*.

Suurperhe-ideaalin mallin kritiikki näkyy selkeästi seuraavassa aineistoiesimerkissä.

H: *No tota, millaisena sä näet aikuisten lasten vastuun vanhemmistaan.*

Aika kauhea kysymys. Tää on hirveä kysymys, että se on ihan selvä, että me ei eletä sellaisessa

yhteiskunnassa enää, missä vanhemmat asuu viereissä tai samassa tai edes lähellä. [...] kyllä mua ottaa päähän kun lukee lehtiä ja siellä sitten syyllistetään sitten miks te ette hoida niitä vanhempianne. [...] ei se ole mitään kylmyyttä eikä mitään tämmöistä etten mä rakastais niitä, vaan me eletään nyt tässä yhteiskunnassa ja pakko olla töissä, että voi oman lapsensa hoitaa eteenpäin ja pysyy itse hengissä [...] (Aikuinen 1)

Diskurssissa tällaisen sovelletun suurperhe-instituution ihanne asetetaan kyseenalaiseksi, mutta tätä vastaan toimimista täytyy perustella. Kysymys lasten vastuusta nostaa esiin piilossa olevan yhteiskunnallisen vaatimuksen siitä, että omaisten tulisi olla vastuussa vanhusten hoidosta. Perustelut suurperhe-ideaalin toimimattomuudelle liittyvät yhteiskunnan muutoksiin ja työnteon pakkoon. Korostetaan, että suurperhe-ideaalista tinkimisen syynä ei ole välittämisen tai rakastamisen puute, vaan elämän realiteetit. Kyvyttömyys vastata hoito-ideaaliin aiheuttaa kuitenkin voimakasta syyllisyyttä, kun ihanteena kuitenkin olisi toisenlainen tilanne. Tämä tulee hyvin esille, kun aikuisten lasten vastuuta käsittelevää kysymystä luonnehditaan ”*aika kauheaksi kysymykseksi*”.

Sovellettua suurperhe-ideaalia pidettäisiin *onnellisena* ratkaisuna vanhemman hoidossa. Onnellinen ratkaisu liittyy syyllisyysproblematiikkaan siten, että siinä määritetty, miten pitäisi toimia. Tämä esitetään diskurssissa mahdolliseksi ylimääräisten huonetilojen puutteen vuoksi sekä implisiittisesti työssä käymiseen vedoten. Tämä kaikki perustellaan nykyisellä maailmalla ja elämänmenolla.

[...] ja oli meillä puhetta itse asiassa silloin, kun äiti oli tossa siinä ensimmäisessä vaiheessa kun [paikkakunnalta] siirtyi, että miksei meistä kukaan nyt ota, onnellista olisi jos joku ottais meistä äidin luokseen, mutta ei nykyiseen maailmaan ja elämään niin kun, ei ole ensinnäkään huonetiloja, sitten ei olla kotona, että ei voi ajatella sitäkään [...] (Aikuinen 4)

Myös naiset käyvät töissä, jolloin *ei olla kotona* hoivaamassa vanhoja vanhempia. Tämän vuoksi ”onnellista ratkaisua” vanhemman hoidossa pidetään vaihtoehtona, joka ei tule kysymykseen.

Vanhempien hoito lasten kodissa on toistuva ihanteellinen diskurssi. Ihanteellisuus liittyy siihen, että tällaisessa ratkaisussa voitaisiin vastata

kulttuurisiin ja omiin odotuksiin siitä, miten vanhempia tulisi kohdella. Kuitenkin suurperhemalli perustellaan erilaisin syin mahdolltomaksi.

[...] yhdessä vaiheessa jossa sanoin miehelleni, että meidän pitäisi ottaa huolehdittavaksi. Hän sanoi: okei, rakennetaan taloon lisää ja sitten otetaan sinun vanhempasi ja minun vanhempani tänne ja katsotaan kuka tulee hulluksi ensin. Näinhän se on.[...]. Välillä ajattelen, että olisi parempi jos kun lukee afrikkalaisia kirjoja, jossa heillä edelleen on vanhukset asumassa luonaan, mutta silloin riippuu siitä millaiset omat vanhemmat ovat. Kun äiti on täällä mun luonani välillä, asiat sujuvat yksi tai kaksi päivää, mutta sitten huomaa, että häntä ärsyttää että hän ei ole kotona ja minä ärsyynyn häneen. Todennäköisesti suhteet kiristyisivät täydellisesti, jos asuisimme saman katon alla ... (Aikuinen 5)

Diskurssissa voidaan ihannoida afrikkalaista suurperhemallia, jossa vanhukset asuvat lasten luona. Vanhempien ja oman luonteen ominaisuudet nostetaan implisiittisesti tällaisen hoitomallin onnistumisen ehdoksi. Suurperhemallin vastapuheena (ja samalla syyllisyyden torjuntapuheena) pidetään puhetta suhteiden kiristymisestä ja henkisestä jaksamisesta. Ratkaisun mahdolltomuuden perustelemiseen haetaan lisäksi tueksi aviomies.

Vanhemmat omassa kodissaan

Vanhempien hoidon ihanteena – *hienoa olis ollut* – esitetään, että vanhemmat voisivat asua omassa kodissaan. Tätä perustellaan sillä, että vanhempi olisi nauttinut itsellisestä elämästään. Pohditaan, olisiko omassa kodissa asumista pitänyt kokeilla pidempään. Tämä puhutaan mahdolltomaksi, kun toinen vanhempi oli kuollut eikä toinen selvinnyt enää yksin kotonaan.

[...] Isä kuoli muistaakseni [x] vuotta sitten ja todella kun se tilanne kävi siihen että ne kaks vanhaa sairasta ihmistä pärjäs keskenään, mutta äiti ei pärjännyt yksin kotona sitten enää. Hienoa olis ollut kun olis voinut olla kotona ja hän olis siitä nauttinut. Mutta sitä kokeiltiin ja se ei oikein onnistunut. [...]

H: *[...] Syyllistääkö äiti?*

No kyl joo, kyllähän äidin kanssa tulee monta kertaa puheeksi se, että minkä takia hän ei voi asua, miksi hänen asuntonsa on myyty, vaikka

hän hyvin tiesi ja hän oli mukana sitä myymässä silloin, mutta kyllähän selvästi tulee sellainen katkeruus, että me ollaan ns. nuoria ja meillä on tämä oma elämä ja hänet on työnnetty tuonne laitokseen. [...] Sitten kun äiti oli kotona ja sitten joutui heti sairaalaan ambulanssilla vietiin. [...] Koko aika on mielessä se, että olisiko pitänyt kokeilla pitempään. Ja sitten jos äiti olisikin ollut kotona, olisiko sen kunto ollut parempi tai jotain. Onhan tämä hirveä syyllisyys koko aika siitä, oliko se ratkaisu oikea, vaikka äiti oli tekemässä sitä päätöstä, niin eihän hänellä ollut oikeastaan muuta mahdollisuutta, kun hän ei pärjännyt. Että niin kuin ei hän, vaikka hän olisi sanonut, että mä haluan jäädä ei äiti olisi voinut jäädä sinne kotiin, meidän käsityksen mukaan ja lääkäreitten ja ynnä muitten. Onhan tässä koko aika just se syyllisyys, että onko se meidän vika, että äiti on jossain, äiti joka elämänsä on tehnyt töitä ja hommannut ja ollut, elänyt kunnan elämää. Ollut tuollainen [ammatti] ja sitten yhtäkkiä hän onkin, tai ei ole kenellekään velkaa päinvastoin aina antanut muille, niin hän on nyt sitten tuolla toisten armoilla tavallaan. Niin se että kyl mä ymmärrän, että äitillä on semmoinen, että tulee semmoinen fiilis, että tämä ei ole oikein. (Aikuinen 1)

Syyllisyyttä koskeva kysymys tuottaa kertomuksen siitä, että vanhempi olisi halunnut olla omassa kodissaan. Tämä kuvataan diskurssissa mahdolltomaksi sairaalaan joutumisella *heti* ja ambulanssikyvydellä. Syyllisyyttä koetaan siitä, että ehkä vanhempi voisi paremmin omassa kodissaan. Epävarmuus ratkaisun oikeellisuudesta kuvataan *koko ajan* mielessä olevaksi. Lisäksi diskurssissa ymmärretään epäoikeudenmukaisuuden kokemus siitä, että itsenäistä elämää elänyt vanhempi joutuu toisten armoille. Syyllisyyttä lievennetään sillä, että vanhempi oli mukana päätöstä tekemässä, vaikka hänellä ei koettu olleen muita mahdollisuuksia. Päätöksen oikeellisuutta varmistamaan tuodaan kollektiivinen *me* sekä *lääkärit ja muut*.

Ihanteena oleva omassa kodissa asuminen kuvataan mahdolliseksi, kun molemmat vanhemmat elävät ja toinen kykenee vielä huolehtimaan toisesta. Siirtyminen laitoshoitoon kuvataan hirveän pahantuntuisena, mutta kuitenkin väistämättömän oloisena erityisesti siinä vaiheessa, kun toinen vanhemmista jää yksin toisen kuoltua.

[...] Nyt mä luulen, että tässä... meidän per-

heen perhekulttuurissa on [...] että sit ku se viimeinen sairastuminen tulee että lähetään sieltä sitten hoitokotiin tai johonkin vanhainkotiin, niin se tuntuu hirveen pahalta myöskin heistä, kun he on tottunut siihen, että kotona ollaan niin pitkään kuin voidaan ja sitten kun lähdetään niin sitten se on menoa.

[...] he molemmat nyt [...] vielä suhteellisesti pärjää ja tulee hyvin toimeen, niin se tilanne sit kun toinen kuolee ja toinen jää yksin, niin se tulee taas muuttamaan tätä kuviota hyvin paljon, et mikä on se toimintamahdollisuus sitten silloin [...] mä olen miettinyt sitäkin, että mikä se tilanne tulee oleen, niin kyllähän täältäkin töistä saa virkavapaata tai vuorotteluvapaata [...] jos tarvitsee enemmän työtä ja vaivaa se hoivatontti siellä. Siihen mä olen kyllä ihan valmis ihan jo siksi, että tästä hommasta saa jotain hengähdystaukoa. Koska sitten [...] ei kestä sitä, että työssä on paljon vaativia haasteita ja sitten siellä (vanhempien kotona) on paljon vaativia haasteita. [...] semmoinen vuoden virkavapaa vaikka oma palkaton virkavapaa henkilökoh- taisilla syyllä on täysin mahdollista, jos se tilanne sen edellyttää. [...] itse asiassa tässä yhteiskunnassa pitäisi tehdä helpommaksi tämä omien vanhempien hoitaminen, ihan samalla tavalla kuin [...] voi lähteä noin vain hoitelemaan niitä lapsia [...] niin samalla tavalla jotenkin tämän yleisen kollektiivisen keskustelun tasolla että ihan käytännössä tämän pitäisi olla mahdollista (Aikuinen 2)

Diskurssissa ratkaisuksi tarjotaan omaa vuoden virkavapautta, jos hoivatilanne vanhempien kotona sellaista vaatii. Tämä virkavapaus kuvataan hengähdystaukona työelämästä. Virkavapautta kuvataan myös välttämättömyytenä oman jaksamisen kannalta, jos sekä työelämä että vanhempien elämä aiheuttavat samanaikaisia suuria vaatimuksia. Yhteiskunnalta kutsutaan vastuuta vanhemmista huolenpitämisen mahdollistamiseen samalla tavoin kuin pienten lasten vanhemmilla on mahdollista vastata lasten hoivatarpeisiin. Kollektiivista keskustelua vanhempien hoivaamisen mahdollisuuksien parantamiseksi peräänkuulutetaan.

Hyväkuntoisen vanhemman yksin eläminen omassa kodissaan on mahdollista, koska hän ei ole tarvinnut ulkopuolista apua. Yksin elämisen keskeinen peruste diskurssissa on, että vanhempi tahtoo olla itseksensä.

H: Kuinka kauan hän on selvinnyt yksin, saako hän jotakin apua ulkopuolelta?

Hän ei saa ulkopuolelta mitään, koska hän ei ole tarvinnut. [...] Hänellä on kaksi naapurityttä, joiden kanssa hän on tekemisissä. [...] 70-vuotias asuu seinänaapurina ja se luo minulle turvallisuutta. Sitten meillä on sukulaisia [äidin asuinpaikkakunnalla], pahimmassa tapauksessa. Mutta äiti tahtoo olla itseksensä. (Aikuinen 5)

Aikuisen lapsen huoli on kuitenkin läsnä. Helpotusta huoleen vanhemman selviämisestä saadaan vanhemman tuntemista naapureista ja sukulaisista. Sukupolvivastuuta kantavassa aikuisessa lapsessa tuo turvallisuutta se, jos vanhemman kanssa tekemisissä oleva seinänaapuri on tätä nuorempi.

Samassa kodissa asumisen laajentumana esitetään vanhuksen kodin muuttamista omaisen paikkakunnalle. Tämä esitetään mahdolliseksi sen vuoksi, että hissittömiä asuntoja on niin vähän.

[...] ehdotin, että hän muuttaisi tänne, koska hän on kotoisin näiltä seuduilta, etsimme hänelle sopivaa kaksiota, mikä ei ollut aivan helppoa. Monet olivat ylimmissä kerroksissa ja taloissa ei ollut hissejä, mutta sitten rupesimme miettimään. [Sukulaisuuhde] on lääkäri, ja hän sanoi, että hänellä on tiettyä kokemusta muuttaneista vanhuksista, että se ei ole erityisen hyvä. Eivät ainoastaan omat lapset ja perhe joka on tärkeä, vaan joutuu aivan vieraaseen ympäristöön [...] Sitten kun sanoin äidille, ehkä unohdamme [paikkakunta] muuton, niin minusta hän vaikutti tosi helpottuneelta. Olemme puhuneet, että niin kauan kuin on mahdollista, sitten katsoimme mitä tapahtuu. Niin kuin tyttäreni sanoo, että voihan olla että muuta ei tarvita. Ei koskaan tiedä. Äitihän on terve, mutta on vaikea tietää. (Aikuinen 5)

Puhuja kuvaa pohdiskeluja vanhemman muuttamisesta samalle paikkakunnalle, jossa itse asuu. Tämä vaihtoehto hylätään ja kerrotaan vanhemman olevan tosi helpottunut, kun tällainen prosessi keskeytyi. Samalle paikkakunnalle muuttamisen ongelmallisuutta perustellaan asiantuntijan – lääkärin – näkökulmalla. Tätä perustellaan äidin viihtymättömyytenä vieraalla paikkakunnalla. Omassa kodissa kuoleminen näyttäytyy ihanteellisenä. Tämä diskurssissa ilmaistaan implisiittisesti

ilmaisussa voihan olla että muuta ei tarvita. Tälle diskurssille tarjoaa yhtymäkohtia mm. ruotsalainen vanhustenhoito, jossa tavoitteena voi olla taata kotona asuminen kuolemaan saakka – ns. kvarboende (Juhela 2006, 225). Myös Saarenheimon korostaa oikeutta asua omassa kodissa tukea saaden (2006, 133).

Myös yhteiskunnan vastuu – kodista palvelukotiin ja palvelukodista hoitolaitokseen

Liikkuvassa diskurssissa tuodaan esille myös se, että äiti *sinänsä* viihtyy hoitokodissa, vaikka muissa yhteyksissä muutkin äidin tulkinnat hoitokodissa olosta on tuotu esille. Huolenpitovastuun nähdään edellyttävän jatkuvaa käymistä, mutta kun siihen ei kyetä, tukeudutaan hoitajiin, jotka lieventävät käyntipakkoa ja koettua syyllisyyttä.

[...] Me yritetään mun [sukulaissuhde] kanssa sillai vielä, että me käydään eri aikoina että siellä jatkuvasti käy ihmisiä. Ja toisaalta me tiedetään, että se on hyvä paikka. Ne hoitajat on sanonut, että ei ole pakko käydä koko ajan, että se on hänen kotinsa ja hän viihtyy. Äiti sanoo kodikseen sitä, tätä hoitokotia että hän sinänsä viihtyy siellä. [...]

Maaailma on muuttunut ja mun mielestä yhteiskunnalla on perusvelvollisuudet kanssa. Mutta ilman muuta [...] mutta mä en edes koe sitä vastuuna, vaan se luonnollinen osa elämää että huolehtii niin paljon kuin pystyy. Mutta ehdottomasti olen sitä mieltä, että myös yhteiskunnalla on vastuu siitä. (Aikuinen 1)

Diskurssissa korostetaan vanhemman luona jatkuvan käymisen merkitystä sekä sen *tietämistä*, että hoitopaikka on hyvä. Puheessa haetaan tueksi myös hoitajat vakuuttamaan vanhemman viihtymistä ja erityisenä ilmauksena nostetaan esille, että vanhempi kutsuu hoitokotia kodikseen. Diskurssissa vedotaan yhteiskunnan vastuuseen *ehdottomana* vanhempien hoidossa, vaikka korostetaan *luonnollisena* omaa osuutta vanhemman hyvinvoinnista.

Yhteiskunnan vastuun ja lasten sukupolvivastuun monimutkaisesta suhteesta käydään keskustelua. Yhteiskunnan huolenpitotehtävää perustellaan keski-ikäisten lasten monilla velvoitteilla omalle perheelle, työelämälle ja lastenlapsille.

H: *Millaisena näet aikuisten lasten vastuun vanhemmistaan.*

Mä sanoisin, että nyky-yhteiskunnassa semmoista sataprosenttista vastuunkantamista ei voi vaatia, kun ottaa huomioon että ihmiset on töissä ja sitten on perheet ja sitten toinen sukupolvi rupeaa painamaan päälle. Et yhteiskunnan pakostikin täytyis ottaa jonkin verran yhteistä vastuuta, sitä ei voi pelkästään lapsille säilyttää. Kun ei enää olla [...] agrariiyhteiskunnassa. Mutta ei tietenkään myöskään niin päin, että sitä vois kokonaan olla yhteiskunnan vastuullakaan.

[...]

H: *[...] kun mä kysyin tuletko haastateltavaksi, tuleeko sulle mieleen jotain semmoista, mitä sä haluaisit sanoa.*

[...] Haluaisin sen sanoa, että meillä on aika pelottavia nämä jotkut yhteiskunnalliset viestit, että viime vaalienkin jälkeen ja ennen vaaleja, oli semmoisia viestejä, että [...] ei ole yhteiskunnan asia hoitaa vanhuksia, vaan se on sukulaisten asia. Nämä on minusta hirveän pelottavia, [...] Ettei me nykyisessä, tässä muutenkin hektisessä elämäntilanteessa ettei me tapeta ihmisiä sitten. Et just siinä rakkauden ja velvollisuuden ristiallokossa kun sitä toimii, jos sitä on hirveitten paineiden alaisena. (Aikuinen 6)

Nyky-yhteiskunnan esitetään poikkeavan agrariiyhteiskunnasta, jonka aika on ohi. Yhteiskunnan vastuuta argumentoidaan pakolla (*”pakostikin täytyis”*), mutta se ei myöskään voi *”kokonaan”* olla yhteiskunnan tehtävä. Lasten vastuun osuutta väljennetään ilmaisuilla *”ei pelkästään”* ja *”säilyttää”*. Diskurssissa haastetaan yhteiskunnan kantaa siitä, että hoitovastuu on omaisilla eikä yhteiskunnalla.

Yhteiskunnan vastuu korostuu, kun oma vanhempi ei perusarkiaskareista kuten pukemisesta ja puhelimessa puhumisesta selvinnyt ja ajantaju katosi. Hoito-osasto tai hoitokoti oli kuitenkin aluksi äidin kuntoon nähden liian huonokuntoisille tarkoitettu. Sukupolvivastuuta kannetaan siis vertailemalla erilaisia hoivavaihtoehtoja.

Siihen saakka kun mun äiti selvis yksin omasa kotonaan. [...] Mutta siinä vaiheessa kun hän ei enää, hän tuli harhaiseksi eikä enää tavoittanut sitä mikä vuorokauden aika on. Meni ajantaju tai hän ei selvinnyt ihan sellaisesta niin kuin

perusarkiaskareista, pukemisesta tai hän ei osannut käyttää puhelinta ja tällaisia. Siinä vaiheessa tilanne oli vaikea. Ja sitten hänet otettiin ensin tällaiseen niin kuin ihan vanhainkotiin, tällaiseen vanhusten hoito-osastolle. No se ei todellakaan ollut hänen paikka. [...]

Olin siinä aika aktiivisesti ja sillä seurauksella että mun äiti sai sellaisen tosi mukavan, [...] heillä oli omat huoneet sitten yhteiset kylpyhuoneet, WC:t, keittiöt. [...] he olivat siellä ikään kuin vuokralaisia. He jokainen sisusti omalla tavallaan omilla tavaroillaan kodiksi sen oman huoneen. [...] Se oli tosi mukava paikka, mutta me tiedettiin [...], että siinä vaiheessa kun [...] äidin kunto huononee, niin jossain kohtaa tulee sellainen [...] vaihe että hän ei enää voi siellä olla [...]

[...] Hän oli tipahtanut, hänellä lonkka murtui ja siinä vaiheessa ihan selkeästi hänen kuntonsa huononi ja koska liikkuminen oli huonoa ja [...] siellä ei ollut resursseja sen tyyppiseen hoitoon tai hoivaan siellä palvelukodissa. [...] hänet siirrettiin sellaiseen [...] yksityiseen hoitokotiin, jossa oli [...] enemmän sairaanhoitajia ja enemmän [...] hoitoon ja [...] tällaiseen lääkäri ja sairaanhoitajia, terveyspalveluja. (Aikuinen 7)

Palvelukotia, jossa oltiin *kuin vuokralaisia omassa kodissa*, pidettiin sopivana. Vanhempia saatiin *aktiivisella* toiminnalla *hyvään* palvelukotiin. Kodinomaisuutta korostetaan sisustamisella omilla tavaroilla. Palvelukotia verrataan vuokra-asumiseen ja korostetaan paikan mukavuutta. Palvelukodista jouduttiin kuitenkin siirtymään vanhemman kunnan heikkeneminen vuoksi. Kunnan heikkeneminen kuvataan lonkkamurtuman ja liikumattomuuden kautta. *Yksityistä* hoitokotia – kunnallisen sijasta – luonnehdittiin lääkäriin ja sairaanhoitajien ja terveyspalvelujen avulla. Yksityisen hoivakodin valinta on huolenpidon osoitus.

Yhteiskunnan hoitoon pääsyä kuvataan hankalaksi. Aikuiset lapset huolehtivat omaisen saamisen yksityiseen palvelukotiin, mutta prosessia kuvataan tosi vaikeaksi. Omaisilta edellytetään suhteita tai muita resursseja.

[...] Se on ihan yksityinen palvelukoti ja sinne siihen aikaan oli tosi hankala päästä. Niinku nykyäänkin vaan että jos sulla on vanha äiti kusä huomaat sen, että kun pitää saada jotain apua niin se on tosi ...vaikeeta joka tapauksessa. Tai

sitten pitää olla jotain suhteita tai jotain. [...]

H: *Mä olen haastatellut eri ihmisiä, joilla vanhemmat on kuollut niin siihen liittyy syyllisyys.*

No toi kyl on just yks syy minkä takia mä käyn mun äitinikin luona. Just se etten mä sitten jälkeenpäin ajattele, et olisinhan mä vähän voinut kattoo sen perään. Ettei mul sitten tule semmoisen paha olo, että mä jätin ne niinku haaskiin. (Aikuinen 3)

Syyllisyyttä pyritään ennakoivasti estämään käymällä vanhempaa katsomassa. Oma paha olo siitä, että ei huolehtinut vanhemmasta hänen elässään estetään *katsomalla vanhemman perään* ja huolehtimalla hänen tarpeistaan. Syyllisyys on siis sekä eletävässä tilanteessa olevaa että ennakoitavana vanhemman kuoleman jälkeen jälkikäteen aktualisoituvana.

POHDINTA

Miten vanhojen vanhempien hoitoa koskevat diskurssit ja niitä koskeva keskustelu olisi nähtävä aikuiskasvatuksena? Aulis Alasen (1985, 14) klassinen aikuiskasvatuksen määritelmään painottaa ”...oppimista päämääränä sosiaalisten tehtävien sä hallinta ja persoonallisen kehittymisen jatkumisen”. Sukupolvi vastuuseen liittyvää näkökulmaa voi tarkastella osana informaalia aikuiskasvatusta ja erityisesti osana perhekasvatusta. Voidaan nimetä painottaa aikuisten ihmisten sosiaalisten tehtävien hallintaa ja persoonallisuuden kehittymistä muuttuvissa sosiaalisissa perherooleissa. Diskurssit tekevät näkyväksi, miten samassa elämäntilanteessa olevat keski-ikäiset puhuvat sukupolvi vastuustaan. Erilaiset diskurssit osoittavat, miten ilmiön kanssa puheessa eletään. Tällä voi olla emansipoiva vaikutus ja syyllisyyttä vähentävä vaikutus. Yhteisen todellisuuden jakaminen – olipa jakamisen muoto kirjallinen tai puhuttu – vahvistaa omaa jaksamista ja oman elämän ymmärtämistä.

Lähestyin metodisesti hoivavaihtoehtoista käytäviä diskursseja sekä diskurssianalyttisesti että syyllisyyden tulkinnan osalta diskursiivisen psykologian näkökulmasta. Yleensä diskursiivisen psykologian yhteydessä käytetään keskusteluanalyysiä ja sen mukaisesti litteroitua tekstiä (ks. Edwards 2005). Tässä tutkimuksessa aineisto ei ollut luonnollista keskustelua, vaan perustui avoimeen

haastatteluun. Tämän vuoksi oli perusteltua käyttää diskurssianalyysia. Lisäksi eettiset syyt vastaajien tunnistamisen estämisessä perustelee tehtyä litterointiratkaisua. Hoivavaihtoehtoja käsittelevät diskurssit tarjosivat hyvän mahdollisuuden syyllisyyspuheen tarkasteluun.

Vanhempien hoivaan liittyy monenlaisia diskursseja aikuisten lasten puheissa. Osa jää toteutumattomiksi ideaaleiksi ja osa taas kuvaa välttämättömyyttä. Huolenpitoon liitettyjä diskursseja olivat: sovellettu suurperhe-ideaali, vanhemmat omassa kodissaan ja myös yhteiskunnan vastuu. Ne eivät kuitenkaan ole toisistaan irrallisia, vaan puhunnassa liikutaan useissa diskursseissa. Diskurssit ovat autonomisia siinä mielessä, että ne eivät välttämättä kuvaa käytössä olleita huolenpitoratkaisuja. Laitoshoitoon liittyvissä diskursseissa puhutaan aikuisten lasten merkityksestä hoitopaikan valinnassa ja saamisessa. Tätä aktiivisuutta voi pitää sukupolvivastuun toteuttamisena, kun muita odotuksia – kotona hoitamista – ei voi toteuttaa. Tämä asettaa vanhukset hyvin erilaiseen asemaan sen mukaan, miten taitavia heidän lapsensa ovat järjestämään asioita.

Kulttuurisena odotuksena on, että lapset huolehtivat vanhemmistaan. Oma vastuullisuutta vanhemmista huolehtimisessa korostetaankin erilaisin adverbein, kuten *koko ajan, jatkuvasti, ehdottomana*. Tämä emotionaalinen sekä itse asetettu että yhteiskunnallisista odotuksista seuraava tunne sukupolvivastuusta ei kuitenkaan ole aina käytännössä toteutettavissa (Marin 2005 ja Jyrkämä 2005). Näistä odotuksista poikkeaminen tuottaa syyllisyyttä (Elvin-Nowak 1999; Lindsay-Hartz 1984). Diskursseissa yksilön ja yhteiskunnan ristiriitaisissa odotuksissa vanhusten huolenpidosta leimaakin monenlainen syyllisyys. Syyllisyys liitetään siihen, että vanhemman toive asua kotona ei toteudu. Mietitään myös, että vanhempi olisi kenties paremmissa kunnossa, jos saisi olla omassa kodissaan. Syyllisyys näkyy diskursseissa, kun ei jakseta/ehditä käydä tapaamassa niin usein kuin pitäisi tai jos sitä tehdään pitkin hampain.

Syyllisyyttä torjumaan tarvitaan monenlaisia vakuuttamisen keinoja. Kutsutaan apuun lääkäreitä, ystävättäriä, omia lapsia, puoliso, hoitolaitoksen henkilökuntaa. Reaalimaailman ratkaisuja tehdään puhunnassa oikeutetuksi vanhemman helpottuneisuudella, vetoamalla hoitolaitoksen kodinomaisuuden mahdollisuuksiin ja vaihtoehtojen puuttumiseen. Lisäksi vedotaan työelämän vaatimuksiin, yhteiskunnan muutoksiin ja oikeu-

teen omankin elämän elämiseen. Syyllisyyden torjunta onkin keskeinen diskursiivinen tehtävä oman elämänhallinnan näkökulmasta (Godwin 2004).

Aikuiskasvatuksella voi nähdä olevan sukupolvivastuun yhteydessä kahtalainen yhteiskuntapolitiinainen merkitys, toisaalta vanhusten aseman vahvistamisessa ja toisaalta keski-ikäisten elämäntilanteen tukemisessa.

Diskursseista voi päätellä erilaisia vanhusten toiveita, kuten kysymykset päätäntävällästä, rahankäytöstä, omassa kodissa asumisesta ja näiden ehdoista. Ratkaistavaksi tulee, miten vanhusten päätäntävältä voitaisiin tukea ja millaisia yhteiskunnallisia kotihoidollisia toimenpiteitä tämä aiheuttaa. Tämä olisi keskeinen lisätutkimuksen alue. Yhteiskunnallisilla ratkaisuilla voitaisiin selkeyttää keski-ikäisten monien vastuiden ja vaatimusten kanssa kamppailevien aikuisten lasten elämäntilannetta. Toimiminen huolenpitoon liittyvien moraalisten odotusten kanssa elämäntilanteissa, joissa ideaalien toteuttaminen ei työelämän, muiden velvoitteiden tai maantieteellisten etäisyyksien vuoksi ole mahdollista, aiheuttaa syyllisyyttä. Yhteiskunnalliset päätökset, esimerkiksi vanhusten hoidon mahdollistamisesta samalla tavoin kuin pikkulasten hoito, esitettiin eräissä diskursseissa ratkaisuksi.

Yhteiskunta on ammatillisesti jakautunutta ja ammatilliseen osaamiseen turvaudutaan sellaisilla elämänaloilla, joilla aiemmin perheellä (= naisilla) oli kokonaisvastuu, esimerkiksi vanhustenhoito. Sairaanhoitolliset toimenpiteet määrittävät diskursseissa sellaiseksi alueeksi, joka ei kuulu sukupolvivastuuseen. Huolenpidossa eriytyvät tietyt alueet asiantuntijoiden alueeksi ja tietyt taas maallikoille – omaisille (Ala-Nikkola 2003). Tuleekin yhteiskunnallisesti pohtia, mitkä ihmisen elämän loppuvaiheen alueet kuuluvat omaisille – ja millä ehdoin, mitkä taas yhteiskunnan ammatillisille asiantuntijoille.

Viitteet

1. Tämä velvoite on edelleen voimassa Baltian maissa ja eräissä Keski-Euroopan maissa (Salanko-Vuorela, Purhonen, Järnstedt, Korhonen 2006, 25)
2. Wuestin (2001) teksti puhuu naisen velvollisuudesta ja elämänsisällöstä.
3. Lähdeviittauksen yhteydessä käytetty ks. mer-

kintä tarkoittaa, että lähteen ajatusta sovelletaan käsiillä olevan artikkelin aihepiiriin, jota alkuperäinen teksti ei ole tehnyt.

4. Analyysin kuluessa keskityin aluksi diskursseihin sinänsä, jolloin tarkasteltavana olivat yksilöllinen diskurssi, moralistinen diskurssi, vaihtoehtomuusdiskurssi, aktiivisen toimijan diskurssi sekä taloudellinen diskurssi. Vaikka nämäkin diskurssit olivat itsessään kiinnostavia, valitsin kuitenkin toisen näkökulman tutkimuksen keskiöön.

5. Suurperheellä tarkoitetaan yhteistä taloutta, jossa on mukana kaksi tai useampaa ydinperhettä. Suurperheet olivat aikaisemmin yleisiä pohjoismaissa, kun nämä maat olivat tyypillisiä agraariyhteiskuntia. (Allardt-Littunen 1975, 42). Nykyisin näytetään virheellisesti käytettävän suurperhe-käsitettä perheistä, joissa on paljon lapsia, eikä usean ydinperheen edustajia.

Lähteet

- Alanen, A. (1985). *Johdatus aikuiskasvatukseen. Radion aikuiskasvatussarjan ensimmäisen osan oppikirja*. Helsinki: Yleisradio.
- Allardt, E., Littunen, Y. (1975). *Sosiologian perusteet*. Helsinki: WSOY.
- Bengtson, V.L., Roberts, E.L. (1991). Intergenerational solidarity in aging families: An example of formal theory construction. *Journal of Marriage and the Family* 53, 856–870.
- Cicirelli, V.G. (1993). Attachment and obligation as daughters' motives for caregiving behavior and subsequent effect on subjective burden. *Psychology and Aging* 8(2), 144–155.
- Cicirelli, V. G., MacLean, A.P., Cox, L.S. (2000). Hastening death: a comparison of two end-of-life decisions. *Death Studies*, Vol. 24, 401–419.
- Elvin-Nowak, Y. (1999). The meaning of guilt: A phenomenological description of employed mothers' experiences of guilt. *Scandinavian Journal of Psychology*, Vol. 40, 78–83.
- Edwards, D. (2005). Discursive Psychology. In K.L. Fitch & R.E. Sanders (Eds.). *Handbook of Language and Social Interaction* (pp. 257–273). Erlbaum.
- Finch, J., Mason, J. (1991). Obligations of kinship in contemporary Britain: is there normative agreement. *British Journal of Sociology* 42(3), 345–367.
- Gans, D., Silverstein, M. (2006). Norms of filial responsibility for aging parents across time and generation. *Journal of Marriage and Family* 68(4), 961–976.
- Godwin, S.E. (2004). Managing guilt: The personal responsibility rhetoric among parents of "troubled" teens. *The Sociological Quarterly* 45 (3), 575–596.
- Haho, A. (2007). Ammatillisen hoitamisen perusteet. *Aikuiskasvatus* 27(4), 244–255.
- Helin, S. (2003). Palvelujärjestelmä iäkkään ihmisen voimavarojen tukijana. Teoksessa E. Heikkinen, M. Marin (toim.). *Vanhuuden voimavarat*. Helsinki: Tammi, 35–67.
- Jokinen, A. (2006). Diskurssianalyysin suhde sukulaisperinteisiin. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen. *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 3. p., 37–53.
- Jokinen, A. ja Juhila, K. (2006). Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen. *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 3. p., 54–97.
- Jokinen, A. Juhila, K., Suoninen, E. (1993). *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino.
- Juhela, P. (2006). *Missä on isäsi, kuinka voi äitiäsi? Sukupolvet ikääntymisen muutoksissa*. Helsinki: Kirjapaja Oy.
- Jyrkämä, J. (2005). Vanheneminen ja vanhuus. Teoksessa A. Sankari & J. Jyrkämä (toim.). *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino, 3. p., 267–323.
- Lindsay-Hartz, J. (1984). Contrasting experiences of shame and guilt. *American Behavioral Scientist* 27(6), 689–704.
- Marin, M. (2003). Yhteiskunta ja hyvä vanheneminen: lähestymistapoja hyvän vanhenemisen yhteiskunnallisiin ehtoihin. Teoksessa E. Heikkinen, M. Marin (toim.). *Vanhuuden voimavarat*. Helsinki: Tammi, 89–117.
- Marin, M. (2005). Aikuisuus ja keski-ikäisyys. Teoksessa A. Sankari & J. Jyrkämä (toim.). *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino, 3. p., 225–265.
- Ogg, J., Renaut, S. (2006). The support of pa-

- rents in old age by those born during 1945–1954: a European perspective. *Ageing and Society*, Vol. 26, 723–743.
- Paasivaara, L. (2004). Suomalaisen vanhuspolitiikan strategiset vaiheet 1950-luvulta 2000-luvulle – asiakirja-analyysi. *Gerontologia* 1, 3–9.
- Saarenheimo, M. (2006). Omaishoito perheen näkökulmasta. Teoksessa Salanko-Vuorela, M., Purhonen, M., Järnstedt, P., Korhonen, A. (2006). *Selvitys omaishoidon tilanteesta 2006. ”Hoitaahan ne joka tapauksessa”*. Omaishoitajat ja Läheiset-Liitto ry s. 132–135.
- Salanko-Vuorela, M., Purhonen, M., Järnstedt, P., Korhonen, A. (2006). *Selvitys omaishoidon tilanteesta 2006. ”Hoitaahan ne joka tapauksessa”*. Omaishoitajat ja Läheiset-Liitto ry.
- Suoninen, E. (2006). Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa A. Jo-
kinen, K. Juhila & E. Suoninen. 2006. *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 3. p., 17–36.
- Wuest. J. (2001). Precarious ordering: Toward a formal theory of women’s caring. *Health Care for Women International*, 22, 167–193.

Elektroniset lähteet

Ala-Nikkola, M. (2003). *Sairaalassa, kotona vai vanhainkodissa? Etnografinen tutkimus vanhustenhuollon koti- ja laitoshoidon päätöksentekotodellisuudesta*. Acta Electronica Universitatis Tamperensis 299. <http://acta.uta.fi>

Artikkeli saapui toimitukseen 11.8.2008.
Se hyväksyttiin julkaistavaksi toimituskunnan kokouksessa 26.1.2009.